

FİLİZ KİTABEVİ

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Ses ve Yazım Bilgisi

Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı

FİLİZ KİTABEVİ
İSTANBUL
2025

Ekim 2025

ISBN: 978-625-5697-52-3

BASKI - CİLT

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Matbaacı Sertifika Numarası: 77398

YAYINLAYAN

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Toshiyalı Cad. No: 57/A (113)
Vefa-Fatih/İSTANBUL
Tel: (212) 527 0 718
(850)441 0 359
Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com
bilgi@filizkitabevi.com
Yayıncı Sertifika Numarası: 77398

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

YENİ BASKI HAKKINDA	XV
KISALTMALAR	XVII
GİRİŞ	19
1. Dilin Tanımı	19
2. Dilin Kaynağı	3
3. Dil Türleri Ana Dili	5
Ortak Dil	5
Konuşma Dili	7
Yazı Dili	8
Yaşayan Dil-Ölü Dil	8
Doğal Dil-Yapma Dil	9
Geçer Dil (lingua franca)	10
Karma Dil	10
Aracı Dil	10
Bilim Dili	10
Argo	12

BİRİNCİ BÖLÜM

DİLLERİN SINIFLANDIRILMASI VE TÜRKÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

1. Dillerin Sınıflandırılması	13
TÜRK TARİHİ, TÜRK KÜLTÜRÜ VE TÜRKÇE	13
2. Köken Bakımından Diller:	15
A. Hint-Avrupa Dilleri	15
Asya Kolu:	15
Hint –İran dilleri (Arî diller)	15
a) Hintçe:	15
b) Farsça (İran dili):	15
c) Eski Anadolu Dilleri:	16
d) Toharca:	16
Avrupa Kolu:	16
a) Cermen Dilleri:	16
b) Roman Dilleri:	16
c) Slav-Baltık Dilleri:	16
d) Kelt Dilleri:	16
e) Grekçe (Yunanca):	16
f) Ermenice:	16

VI

B. Hamî-Samî Dilleri (Semitik Diller)	16
C. Çin-Tibet Dilleri	16
D. Bantu Dilleri	16
E. Kafkas Dilleri	17
F. Ural-Altay Dilleri	17
3. Yapı Bakımından Diller	18
A. Tek Heceli Diller:	18
B. Eklemeli (Bitişken) Diller:	18
C. Çekimli (Bükümlü) Diller:	18

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ

TÜRK DİLİNİN ESKİLİĞİ ve GELİŞİM SÜRECİ	24
1. Altay Devri	25
2. En Eski Türkçe	25
3. İlk Türkçe	26
4. Eski Türkçe	27
a) Göktürk Devri	27
KÜL TİĞİN ABİDESİ	29
b) Uygur Devri	32
SEKİZ YÜKMEK	32
5. Orta Türkçe Devresi	33
a) Karahanlı Türkçesi	34
b) Hârizm Türkçesi	35
6. Yeni Türkçe Devresi	36
a) Doğu Türkçesi	36
b) Batı Türkçesi	38
Kuzeybatı Türkçesi (Kıpçak Türkçesi)	38
Batı Türkçesi (Güneybatı Türkçesi, Oğuz Türkçesi)	39
Eski Anadolu Türkçesi:	40
Osmanlı Türkçesi:	40
Türkiye Türkçesi:	40
7. Modern Türk Yazı Dilleri Devresi	41
OKUMA METNİ: Ayı ile Adamın Dostluğu	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇENİN YAZILDIĞI ALFABELER

1. Yazı ve İmla	45
2. Türkçenin Yazıldığı Alfabeler	48

a) Göktürk Alfabesi	48
b) Uygur Alfabesi	55
c) Arap Alfabesi	65
ç) Kiril Alfabesi	87
d) Latin Alfabesi	101
3. Dil Bilgisi ve Bölümleri	116
a) Tanımı	116
b) Türleri	116
c) Konuları	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİ

Seslerin Oluşması	119
Seslerin Çeşitleri	120
Parçalı fonemler	121
A. ÜNLÜLER (VOKALLER)	122
1. Kalın ve İnce Ünlüler	122
2. Düz ve Yuvarlak Ünlüler	123
3. Geniş ve Dar Ünlüler:	123
4. Açık ve Kapalı Ünlüler:	123
5. Kapalı e (é)	125
6. İnce a	125
7. Uzun Ünlü	125
8. /I/ Ünlüsünün Durumu	127
B) ÜNSÜZLER (KONSONANTLAR)	127
1. Boğumlanma Noktalarına (Çıkış Yerlerine [point of articulation]) Göre Ünsüzler	127
a) Dudak Ünsüzleri (labial)	127
b) Diş Ünsüzleri (dental)	128
c) Damak ünsüzleri (guttural)	132
ç) Gırtlak Ünsüzleri	133
2) Boğumlanma Tarzlarına Göre Ünsüzler	134
a) Patlatıcı Ünsüzler (occlusive)	
b) Sızıcı Ünsüzler (fricative, spirant)	135
3. Ton Alıp Almamalarına Göre Ünsüzler	136
a) Sedalı Ünsüzler (tonlu, ötümlü, titreşimli [voiced consonant])	136
b) Sedasız Ünsüzler (tonsuz, ötümsüz, titreşimsiz [unvoiced consonant, voiceless consonant])	136
4. Duyulurluklarına Göre Ünsüzler	137

VIII

a) Akıcı Ünsüzler (liquid)	137
b) Katı Ünsüzler	137
5. Kelime Başı Ünsüzleri	138
6. Kelime Sonu Ünsüzleri	145
7. Ünsüz İkizleşmesi	147
8. Başta Çift Ünsüz	148
9. Hece ve Kelime Sonundaki Ünsüz Grupları	149
C) SESLERİN BİRLEŞMELERİ	151
1. Hecenin Yapısı	151
2. Hece Çeşitleri	151
3. Açık ve Kapalı Hece	153
4. Hece Bölümü	154
5. Ulama	155
6. Vurgu	156
a) Kelime Vurgusu	156
aa) Kelime Tabanlarında Vurgu	156
ab) Eklemeli Kelimelerde Vurgu	159
ac) Birleşik Kelimelerde Vurgu	163
ad) Kelime Gruplarında Vurgu	164
1. İsim Tamlamalarında Vurgu	164
2. Sıfat Tamlamalarında Vurgu	165
3. Edat Gruplarında Vurgu	166
4. İkilemelerde Vurgu	166
5. Fiil Gruplarında Vurgu	167
6. Birleşik Fiil Grubunda Vurgu	168
7. Sayı Grubunda Vurgu	168
8. Ünvan Grubunda Vurgu	168
9. Kısaltma Gruplarında Vurgu	169
a) İsnat Grubu	169
b) Yükleme Grubu	169
c) Yönelme, Bulunma ve Uzaklaşma Grupları	169
ç) Vasıta Grubu	169
10. Birleşik İsim Gruplarında Vurgu	170
b) Cümle Vurgusu (Anlam Vurgusu)	170
c) Anlatım Vurgusu	170
7. Tonlama	171
a) Basit Cümlelerde Tonlama	172
aa) Bildirme Cümlelerinde Tonlama	172
ab) Soru Cümlelerinde Tonlama	173

ac) Emir Cümlelerinde Tonlama	173
aç) Ünlem Cümlelerinde Tonlama	174
b) Birleşik Cümlelerde Tonlama	174
8. Durak	174

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SES OLAYLARI

1. SES TÜREMESİ	177
A) Ünlü Türemesi	177
1. Ön Seste Ünlü Türemesi	178
2. Son Seste Ünlü Türemesi	181
B) Ünsüz Türemesi	181
1. Ön Seste Ünsüz Türemesi	181
2. İç Seste Ünsüz Türemesi	182
a) -n- Türemesi	182
b) -m- Türemesi	182
c) -b- Türemesi	183
ç) -v-, -y- Türemesi	183
d) İkizleşme Şeklinde Türeme	183
e) Ekleme Sırasında Türeme	183
3. Son Seste Ünsüz Türemesi	184
II. SES DÜŞMESİ	185
A) Ünsüz Düşmesi	185
1. Damak Ünsüzlerinin Düşmesi	185
2. Akıcı Ünsüzlerin Düşmesi	186
3. Gırtlak Ünsüzlerinin Düşmesi	187
4. Başka Ünsüzlerin Düşmesi	188
5. Tekleşme	189
a) İç Seste Tekleşme	189
b) Son Seste Tekleşme	189
B) Ünlü Düşmesi	190
1. Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi	190
a) Kelime Tabanlarında ve Kalıcı Düşme	190
b) Ekleme Sırasında Düşme (Geçici Düşme)	192
ile>-la/-le; -alı/-eli> -al/-el	193
idi > -di imiş > -miş	193
ise > -se iken > -ken	193
2. Başka Ünlü Düşmeleri	194

3. Hece Düşmesi (haplology)	195
4. Kaynaşma (contraction)	195
5. Ünlü Çatışması (hiatus)	197
III. GÖÇÜŞME (metathesis)	198
A) Yakın Göçüşme	198
B) Uzak Göçüşme	199
IV. BENZEŞME (assimilation)	199
A) Derecesine Göre	200
1. Tam Benzeşme	200
2. Yarı Benzeşme	200
B) Yerine Göre	201
1. İlerleyici Benzeşme	201
2. Gerileyici Benzeşme	202
C) Benzeşen Seslerin Yakın ve Uzaklığına Göre	203
1. Yakın Benzeşme	203
2. Uzak Benzeşme	203
Ç) Ünlü Benzeşmeleri (Ünlü Uyumları)	203
1. Dil Benzeşmesi (Büyük Ünlü Uyumu, Kalınlık-İncelik Uyumu)	203
a) İnce Ünlülü Kelimeler	204
b) Kalın Ünlülü Kelimeler	204
c) Dil Benzeşmesinin İstisnaları	204
ç) Uyumdan Kaçan Ekler	205
d) Alıntı Kelimelerde Dil Benzeşmesi	205
2. Dudak Benzeşmesi (Küçük Ünlü Uyumu, Düzlük-Yuvarlak Uyumu)	207
a) Düz Ünlülü Kelimeler	207
b) Yuvarlak Ünlülü Kelimeler	208
c) Dudak Benzeşmesinin İstisnaları	208
D) Ünlü-Ünsüz Benzeşmesi (Ünlülerin Ünsüzlere Etkisi)	209
1. Sedahlılaşma (Tonlulaşma [sonorisation])	209
a) İç Seste Sedahlılaşma	209
-t- > -d- Değişmesi	210
-p- > -b- Değişmesi	210
-ç- > -c- Değişmesi	211
g > ğ, k > g > ğ Değişmesi	211
b) Tabanların Son Sesleri ve Eklerde Sedahlılaşma	212
c) Alıntı Kelimelerde Sedahlılaşma	213
ç) Birleşik Kelimelerde Sedahlılaşma	214
2. Dudaksıllaşma (labialisation)	215
a) /g,ğ/ > /v/ Değişmesi	215
b) /ñ/ > /m/ Değişmesi	215

3. Sızıcılışma (spirantisation)	215
4. Almaşma (Ünlü-Ünsüz Uyumu [gradation])	216
E) Ünsüz-Ünlü Benzeşmesi (Ünsüzlerin Ünlülere Etkisi)	218
1. Ünlü Daralması	218
2. Ünlü Düzleşmesi	219
3. Yuvarlaklaşma	220
4. İncelme	221
a) Tam İncelme	221
b) Yarı İncelme	222
F) Ünsüz Benzeşmesi	222
1. Sedalılık-Sedasızlık Bakımından Benzeşme	222
2. Çıkış Yerleri Bakımından Benzeşme	224
a) $n > m$ Benzeşmesi	224
b) $l > n$ Benzeşmesi	224
c) $r > l$ Benzeşmesi	224
ç) $z > s, t > s$ Benzeşmesi	225
3. Benzeşmezlik (Aykırlaşma, [dissimilation])	225

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇENİN YAZIM ÖZELLİKLERİ

A) BÜYÜK HARFLERİN KULLANILIŞI	227
1. Özel Adların Yazılışı	227
2. Din, Mezhep ve Akımların Yazılışı	229
3. Milliyet ve Dil Adları	230
4. Gezegen ve Yıldız Adları	230
5. Yön Adları	231
6. Coğrafi Adlar	231
7. Kurum, Kuruluş ve Yapı Adları	233
8. Tarihî Olaylar, Savaşlar, Antlaşmalar	234
9. Kitap, Dergi, Gazete, Makale Adları	234
11. Ay ve Gün Adları	235
12. İş Yeri Adları	236
13. Özel Adların Dışında Büyük Harflerin Kullanıldığı Yerler	236
B) SAYILARIN YAZILIŞI	237
C) UZUN ÜNLÜLERİN YAZILIŞI	238
D) YABANCI KELİMELERİN YAZILIŞI	241
E) BAZI EK VE EDATLARIN YAZILIŞI	248
1. -yor Ekinin Yazılışı	248
2. ile Bağlacının Yazılışı	249
3. Soru Ekinin Yazılışı	249
4. Ki Bağlacının Yazılışı	250

XII

5. da / de Bağlacının Yazılışı	251
6. i-mek Fiilinin Yazılışı	251
F) KESME İŞARETİNİN (') KULLANILMASI	251

ALTINCI BÖLÜM BİRLEŞİK KELİMELERİN YAZILIŞI

1. Birleşik Kelime Kavramı	253
2. Birleşik Kelimelerin Oluşumu	253
A) Anlamca Kaynaşma	253
B) Şekil Bakımından Kaynaşma	255
3. Birleşik Kelime, Deyim, Atasözü İlişkisi	256
4. Birleşik Kelimelerin Yazılışı	257
5. Yapıları Bakımından Birleşik Kelimeler	258
I. Birleşik İsimler	258
1. Asıl Birleşik İsimler	259
2. Birleşik İsim Hükümünde Olan Birleşik Kelimeler	259
A) İsim Tamlaması Kalıbında	260
B) Sıfat Tamlaması Kalıbında	267
C) Edat Grubu Kalıbında	270
Ç) Zarf Grubu Kalıbında	270
D) Hâl Ekli İsimlerle Oluşturulmuş İsim Grubu Kalıbında	271
E) Çekimli Fiil Kalıbında	273
1. Her iki unsuru çekimli fiil kalıbında olanlar	273
2. Özne, nesne, zarf durumundaki isimlerle, çekimli fiilin kalıplaş- masıyla oluşanlar:	273
3. Fiil unsurunun isim unsurundan önce gelmesiyle kurulan birle- şikler (Çekimli Fiili Başta Bulunanlar)	274
4. Sıfat fiillerle kurulmuş birleşikler	274
F) İkileme Kalıbında Kurulan Birleşik Kelimeler	274
1. Aynı Kelimenin Tekrarı ile Yapılan İkilemeler	275
2. Eş veya Yakın Anımlı Kelimelerden Kurulan İkilemeler	275
3. Zıt Anımlı Kelimelerden Kurulan İkilemeler	276
4. Pekiştirmeli İkilemeler	276
a) Kelime başına “m” sesi getirilerek yapılan ikileme	277
b) “m, p, r, s” sesleriyle yeni heceler oluşturularak yapılan ikileme	277
5. Zarf Fiillerle Kurulan İkilemeler	278
II. Birleşik Fiiller	278
İsim +Yardımcı Fiil Kalıbı ile Kurulanlar	279
A) Türkçe İsimlerle	280
1. Zarf Grubu Kalıbında	280

2. Özne Durumunda Olan İsimlerle.....	280
3. Nesne Durumunda Olan İsimlerle	280
4. Yönelme, Bulunma ve Uzaklaşma Hâlinde Bulunan İsimlerle	281
B) Yabancı İsimlerle.....	282
1. Arapça, Farsça Kelimelerle Kurulan Birleşik Fiiller	282
2. Batı Menşeli Kelimelerle Kurulan Birleşik Fiiller	282
Fiil+Zarf-Fiil+Yardımcı Fiil Kalıbı ile Kurulan Birleşik Fiiller.....	284
1. Yeterlilik Fiili (İktidar Fiili)	285
2. Yaklaşma Fiili	285
3. Tezlik Fiili	285
4. Süreklilik Fiili	285
5. Yarı Tasvir Fiilleri	286

YEDİNCİ BÖLÜM

NOKTALAMA İŞARETLERİ (Punctuation)

I. Söz Dizimi ile İlgili İşaretler	287
A) Nokta (.).....	287
B) Virgül (,)	292
C) Noktalı Virgül (;).....	298
D) İki Nokta (:).....	300
E) Üç Nokta (...).....	303
F) Soru İşareti (?)	307
G) Ünlem İşareti (!)	309
II. Yardımcı İşaretler	311
A) Kısa Çizgi (-)	311
B) Uzun Çizgi (—).....	315
C) Tırnak İşareti (“ ”).....	316
D) Tek Tırnak İşareti (‘ ’).....	318
E) Parantez (Ayrac) İşareti ()	319
F) Köşeli Parantez [].....	321
G) Eğik Çizgi (/).....	322
H) Paragraf (Çengel) İşareti (§).....	323
İ) Düzeltme İşareti (^).....	323

KAYNAKLAR	325
-----------------	-----

TERİMLER DİZİNİ	329
-----------------------	-----

YENİ BASKI HAKKINDA

Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi adıyla yayımladığımız bu kitap, daha önce *Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri* (İstanbul 2001) adıyla yayımlanmış olan kitabımızın yeni baskısı olarak düzenlenmiştir.

Kitabın adını Türkiye Türkçesi olarak değiştirmemizin amacı, kitapta Türkçenin umumi ses yapısından bahsedilmekle birlikte, konuların daha ziyade Türkiye Türkçesi çerçevesinde değerlendirilmiş olmasıdır. Ayrıca çalışmanın Türkiye Türkçesi dersleri için bir ders kitabı olarak kullanılması da kitabın adında böyle bir değişiklik yapılmasına sebep oldu.

Bu yeni baskıda, değerli meslektaşlarımızın ve öğrencilerimizin yapıcı uyarıları doğrultusunda bazı genişletmeler ve düzeltmeler yapıldı. Düzeltmeler konusunda değerli meslektaşım ve mesai arkadaşım, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa Argunşah'ın uyarılarından önemli ölçüde yararlandığımı ifade etmek isterim. Bu vesileyle kendisine teşekkür ederim. Ayrıca bazı meslektaşlarımızın “Türkçenin, Türkiye Türkçesi evresine gelinceye kadar geçirmiş olduğu tarihî dönemlerin de kitapta yer almasının yararlı olacağı” yolundaki uyarıları da dikkate alınarak kitaba Türkçenin tarihî dönemleriyle ilgili bir bölüm ilave edildi. Bunun yanında Türkçenin yaygın olarak yazıldığı Göktürk, Uygur, Arap, Kiril ve Latin alfabeleri üzerinde durularak bu yazılarla yazılmış bazı metin örneklerine de yer verildi.

Anlatımda, yazım birliği açısından, yaygınlaşmış terimlerin kullanılmasına özen gösterildi. Bununla birlikte konuyla ilgili farklı terimler varsa, çalışmada bunlara da yer verildi. Örneğin anlatımda *sedalı* terimi tercih edilmişse, bunun yerine kullanılan *ötümlü*, *titreşimli*, *tonlu* gibi farklı biçimler de parantez içinde gösterilerek okuyucuların farklı terimleri tanımalarına imkân sağlandı. Ayrıca **Terimler Dizininde** de bu terimlerin her birine kendi alfabetik sıralarında yer verildi.

Konuşma dili, yazılı dile göre, dilin daha çabuk değişen düzlemidir. Bu bakımdan konuşmada yer alan pek çok dil kullanım şekli, yazılı kurallar arasında bulunmayabilir. Yani dilin akışını yazılı kurallarla sabitlemek pek mümkün olmamaktadır. Çünkü dil sürekli değiştiğinden bu kurallar da eskimektedir. İşte dilin bu özelliği göz önünde bulundurularak konular anlatılırken örnekler, hem yazı dilinden hem de konuşma dilinden seçildi, dilin yazıya aksetmemiş, ama konuşma dilinde var olan kullanım şekillerine de değinildi.

Cerrahpaşa, 29 Ekim 2009

Prof. Dr. Mustafa Özkan

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a. mlf.	: Aynı müellif
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Ktp.	: Kütüphane, kütüphanesi
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDB	: Türk Dili Belleten
TDED	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TM	: Türkiyat Mecmuası
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TY	: Türkçe Yazmalar
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Ve saire
yay.	: Yayımlayan